

Pristop k merjenju razširjenosti novodobnih idej

mag. MIRAN LAVRIČ¹

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta,
Koroška 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Namen članka je predstaviti poskus merjenja razširjenosti novodobnih idej v poljubnem socialnem okolju, ter ugotoviti njegovo metodološko in vsebinsko ustreznost. V prvem delu teksta je podrobneje predstavljeno in razloženo idejno bistvo novodobnosti, ki se izraža skozi pet idejnih sestavin (mistična, holistična, milenaristična, izkustveno-sinkretična ter kontrakulturna). Te idejne sestavine so v nadaljevanju operacionalizirane v pet novodobnih trditev, ki so uporabljene kot osnova zastavljenega merilnega instrumenta. Merilni instrument je s pomočjo faktorske analize v nadaljevanju testiran in potrjen na osnovi rezultatov empirične raziskave rednih študentov Univerze v Mariboru (2002). Kot sklepni del teksta, je predstavljen tudi primer uporabe merilnega instrumenta s pomočjo sumacijske lestvice Likertovega tipa.

Ključne besede: religija, duhovnost, nova religiozna gibanja, novodobna duhovnost, new age, sociološke metode, lestvice merjenja

ABSTRACT

AN APPROACH TOWARDS MEASUREMENT OF NEW AGE IDEAS

The aim of this article is to introduce an attempt of measuring the presence of New Age ideas, as well as to determine its general, methodological and empirical adequacy. The first part of the article deals with the core ideas of New Age, expressed by five components (mystic, holistic, milleniaristic, empirical-syncretic and counter-cultural ideas). These components are then operationalized into five New Age claims, which are used as a basis for the measurement instrument. The instrument is tested and confirmed by factor analysis, based on the data of a survey of regular students within the University of Maribor (2002). As a concluding part of the article, an example of possible implementation of the measurement instrument by a Likert-type summation scale is introduced.

Key words: religion, spirituality, new religion movements, New Age, social method, measurement scales

¹ Asistent za sociologijo religije in sociološko metodologijo na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru.

1. PROBLEM

Novodobna duhovnost v zadnjih desetletjih letih gotovo sodi med zanimivejša dogajanja na področju religioznosti sodobnih zahodnih družb. Od poznih šestdesetih let naprej se novodobne ideje intenzivno širijo skozi zahodno kulturo in po mnenju nekaterih celo težijo k (pre)usmerjanju splošnega zahodnega kulturnega trenda.² Zunanjih, vidnih znakov, ki kažejo na prisotnost tega eklektičnega družbenega toka, vsaj v zadnjem desetletju tudi v Sloveniji ne manjka. Uspešno deluje kar nekaj centrov, društev in skupnosti, ki bi jih lahko uvrstili v široko področje novodobne duhovnosti,³ organizirajo se različni tečaji in seminarji, usmerjeni v prebujenje notranjih duhovnih potencialov, ne manjka rednih publikacij z (bolj ali manj) novodobnimi vsebinami,⁴ tako imenovana 'religijsko inspirativna' literatura tudi pri nas sodi med literarne zvrsti z najvišjo letno rastjo prodaje⁵ in še bi lahko naštevati.

Na drugi strani je verjetno eno redkih dejstev, s katerim bi se strinjali vsi raziskovalci novodobnosti to, da definiranje tega religioznega pojava ni lahka naloga in z njo je v sociološki teoriji resnično precej težav. Pojemovno zmedo na tem področju potrjuje že cela vrsta različnih imen, s katerimi slovenski avtorji poimenujejo tako imenovani 'New Age'. Nekateri na primer govorijo o *Vodnarjevi dobi* ali *Gibanjih vodnarjeve dobe* (Ravnjak, 1999), drugi o *Novodobskih gibanjih in novodobcih* (Škafar, 1998, Goljevšček, 1992), govori se tudi o *Novodobnem gibanju*, ali pa tudi o *Novodobni zavesti*, mnogi pa preprosto uporabljajo kar angleški pojem *New Age* (Goljevšček, 1992, Potrata, 2001). Problemi nadalje nastajajo tudi pri samem uvrščanju pojma v teoretske okvire. Medtem, ko nekateri obravnavajo novodobno duhovnost kot preprosto eno izmed t.i. *novih religioznih gibanj* (NRG) (npr. Melton, 1984), se drugi temu odločno upirajo, dokazujoč, da novodobna duhovnost ne izpolnjuje niti tistih minimalnih strukturnih zahtev, ki določajo neko (novo) religiozno gibanje (npr. Heelas, 1995).

Da se ne bi že takoj na začetku zapletli v nepotrebne terminološke probleme, ki niso ožji predmet naše razprave, naj povem le, da bom v nadaljnjem tekstu uporabljal pojem *Novodobna duhovnost*, ki po mojem mnenju najbolje izraža tako strukturne, kot idejne značilnosti obravnavanega pojava. Kar zadeva strukturni vidik, na primer težko govorimo o religioznosti ali (bolj ali manj sekularnem) družbenem *gibanju*. Heelas v tem smislu dokazuje, da ne gre preprosto za eno izmed NRG.⁶ Res je sicer, da lahko

² Zgovoren je v tem smislu sklep Johna Nashvita in Patricije Aburdene, ki sta na osnovi rezultatov raziskave celotne populacije v ZDA (1990), svoje ugotovitve strnila približno takole: "Novodobniki predstavljajo najvplivnejši, dobro izobražen in uspešen del 'baby boom' generacije. Še več, vpliv novodobnega mišljenja na celotno kulturo se razteza preko meja samih novodobnikov. Ta skupina... ima tendenco določanja trendov v celotni Ameriki." (http://www.adherents.com/Na_369.html#2780).

³ Med njimi npr. Center za duhovno kulturo (CDK), Duhovna univerza, Zveza za Transcendentalno meditacijo, Reiki društvo Slovenije, Joga v vsakdanjem življenju idr.

⁴ Sem lahko štejemo revije, kot so *Aura*, *Karma*, *Misteriji*, *Soutripanje* ipd.

⁵ Izjemen uspeh je doživela npr. *Celestinska prerokba*, Jamesa Redfielda, ali pa *Alkimist*, Paula Coehlja.

⁶ Čeprav obstajajo poskusi opredelitve novodobne duhovnosti kot posebne oblike NRG-jev, se zdijo, če želimo biti dosledni, razlike med obema družbenima pojavoma za ta korak vendarle prevelike. Ko govorimo o novih religioznih gibanjih, gre namreč za verske skupnosti, ki imajo določeno organizacijsko strukturo, utemeljeno bodisi na karizmatični avtoriteti vodje, fiksni hierarhiji ali na demokratičnem vodenju (Flere in Kerševan, 1997: 145), in ki pridobivajo svoje članstvo z različnimi, usmerjenimi aktivnostmi. Novodobna duhovnost nobene od naštetih oblik vodenja ali pridobivanja članov ne pozna – namesto tega gre za razpršen, individualiziran način širjenja in obstoja religioznih idej.

posamezne NRG, ki idejno sovpadajo z novodobno duhovnostjo,⁷ razumemo kot pomemben izraz novodobnega mišljenja. Vendar pa NRG še zdaleč niso zajela vsega novodobnega potenciala; namesto tega smo danes soočeni s pisano strukturo novodobnih aktivnosti. Sem. razen dobro organiziranih NRG-jev, sodijo (bolj ali manj) ohlapne mreže posameznikov, novodobni kampi, centri, organizirani vikend-seminarji, novodobni festivali in različna srečanja, trgovine, novodobni posli, šole, novodobna razmerja in družine, dogodki v individualni režiji, predvsem pa posamezniki v bolj ali manj samostojnem duhovnem iskanju. (Heelas, 1995: 16). Očitno torej gre za specifično obliko individualno artikulirane religioznosti. Njeno izhodišče je posameznik, ki zaradi specifičnih družbenih okoliščin oblikuje in sprejema ideje, ki sodijo v novodobne okvire.

Takšna, razpršena in individualizirana narava obstoja novodobnih idej, raziskovalca postavlja v specifičen položaj, v katerem nekateri uveljavljeni instrumenti za merjenje religioznosti preprosto niso funkcionalni. Ni na primer mogoče raziskovati institucionalnega okvira religije, meriti obiskovanja verskih obredov, opazovati razširjenost izvajanja prepisanih obredij, ugotavljati stanja materialne razsežnosti religije, opravljati razgovorov z reprezentativnimi 'predstavniki' religije, preverjati sprejemanje temeljnih religijskih dogem in podobno.

Da bi vendarle prišli do nekega zanesljivega merilnega instrumenta, ki bi izpričeval prisotnost novodobnih idej v nekem družbenem okolju, sem zato najprej sistematično pristopil k definiranju idejnega bista novodobne duhovnosti, ki sem ga nato operacionaliziral v petih trditvah, reprezentativnih za posamezne novodobne idejne koncepte.

2. IDEJNO BISTVO NOVODOBNE DUHOVNOSTI

Poskušajmo torej določiti idejni koncept, ki bo omogočal dovolj jasno razločevanje novodobne duhovnosti od sorodnih družbenih pojavov, hkrati pa bo zajemal vse njene bistvene idejne sestavine. Upoštevajoč obstoječe teoretične vire in spoznanja iz prakse, lahko idejno bistvo novodobne duhovnosti izrazimo v petih, medsebojno povezanih idejnih temeljih.

A. Mistična idejna sestavina

Temeljno izhodišče novodobne duhovnosti je usmerjenost v notranjo transformacijo zavesti posameznika – v prebujanje duhovnega jaza, znanega tudi kot notranje duhovno jedro, sebstvo, kozmična bit, pravi jaz, točka boga v človeku ipd. Osnovni smisel človekovega življenja novodobna duhovnost vidi v prebijanju preko omejujočih okvirov socializirane osebnosti (ego, intelekt, nižji jaz, zemeljski jaz, zunanja osebnost...) in vzpostavljanju stika s človekovo notranjo duhovno naravo. Na ta način posameznik prebujajo skrite notranje potenciale, dosega notranji mir, ljubezen, modrost, vitalnost, življenjsko moč, njegovo življenje pa dobiva globlji, avtentični smisel.

Pri tem je pomembno, da ne gre le za idejno usmerjenost k duhovnemu jazu, temveč predvsem za njegovo izkustveno doživljanje, torej za iskanje t.i. *mističnega stanja zavesti*, ki ga, kakor kažejo medkulturne študije (Barnouw, 1985), poznajo tako rekoč v vseh svetovnih kulturah, z njim pa se ukvarja tudi sodobna psihologija. Janek Musek ugotavlja, da se ta stanja dosežejo s pomočjo postopkov, ki povzročajo trans, ekstazo, psiha delično stanje ali omamljenost, lahko pa se dosežejo tudi s preprostejšimi meditativnimi in kontemplativnimi tehnikami. Pri tem gre, nadaljuje Musek, predvsem

⁷ Sem lahko štejemo na primer gibanje Transcendentalne meditacije Maharishi Mahesh Yogija, Oshojeve komune svobodnega življenja, krščansko ločino Univerzalno življenje idr.

za "upad in nato prenehanje samozavedanja... Po drugi strani pa se v nekaterih stanjih spremenjene zavesti pojavi doživljanje zlitosti z nadizkustvenim bistvom (to je 'izkustvo', ki je v mistični literaturi označeno kot 'skrivnostni spoj' – unio mystica – in tudi kot 'kozmična zavest')" (Musek, 1993: 14).

Na idejni ravni, lahko mistično idejno sestavino novodobnosti, najbolj na kratko strnemo v treh predpostavkah⁸: Prvič, v vsakem posamezniku je skrito notranje duhovno jedro, višji jaz, ki je izraz višje, vseobsegajoče božanske narave. Drugič, ta višja narava človeka se lahko prebudi in postane jedro vsakodnevnega življenja posameznika; in tretjič, to prebujenje je osnovni smisel življenja vsakega posameznika. (Heelas, 1995: 226).

B. Holistična idejna sestavina

Druga ključna idejna sestavina novodobne duhovnosti se izraža v težnji po preseganju zahodne redukcioniistične in mehanicistične paradigme, ki naj jo nadomesti celostni, holistični spoznavni pristop. Po F. Capri⁹, se v novi paradigmi "vesolje ne pojmuje več kot stroj, sestavljen iz množice ločenih objektov, ampak se kaže kot harmonična, nedeljiva celota; mreža dinamičnih razmerij, ki kot bistveni del vključujejo človeškega opazovalca in njegovo zavest." (Capra, 1986: 49). V delu *Tao Fizike*, je Capra univerzum razložil kot dinamično tkivo vzajemno nepretrganih in med seboj odvisnih dogodkov, kot kozmični ples energije, ki ga je sam primerjal s plesom indijskih božanstev. Svoje drugo pomembno delo *Čas zasuka*, je utemeljil na sistemski teoriji, ki narave ne opisuje več kot mehaničnega sistema, ampak kot odprt dinamičen, živ organizem, ki je avtonomen in se samoorganizira. Glavni lastnosti sistema sta samoobnavljanje in samopreseganje, pri čemer nastajajo nove strukture. V tem smislu, Capra razume pojem boga kot združujočo silo kozmosa; bog je v bistvu duh kozmosa, oziroma nič drugega kot samoorganizirajoča dinamika celotnega univerzuma. (Capra, 1986).

Nova paradigma torej temelji na zavesti o vsesplošni povezanosti vsega z vsem. Novodobno duhovnost preveva spoznanje, da je nekje v globini ves univerzum, vključno s človekom, eno – vse preveva ista energija, isti Duh. V tem smislu se v zvezi s prebujanjem notranjega jaza pogosto govori tudi o tem, da posameznik začuti enost s stvarstvom, da se zlije s stvarstvom, postane eno s kozmosom ipd. Kajti, kot v eni novodobnih publikacij, pravi Barbara Škoberne: "Z 'Jaz' je mišljena božanska, vse-vključujoča, vrhovna zavest in energija, enotni izvir vsega, kar obstaja – ocean življenja. Duhovni jaz je 'kapljica' tega oceana: kljub svoji enkratnosti in individualnosti je njegov neločljivi del, je eno z njim." (Škoberne, 1996: 106).

C. Milenaristična idejna sestavina

Novodobna duhovnost ima svoje etimološke temelje v prepričanju, da živimo na pragu radikalnih družbenih sprememb, na pragu *Nove dobe*. Milenaristične vizije so največkrat povezane z astrološko tezo o prehodu iz dva tisoč let trajajočega znamenja rib v nove, dva tisoč let trajajoče obdobje vodnarja. Ker ribi plavata druga proti drugi, naj bi bilo obdobje rib zaznamovano s težnjami po nadvladi, nasprotji, razcepi in vojnami, prihajajoče obdobje vodnarja pa naj bi na zemljo prineslo novo zavest, ljubezen in harmonijo.

⁸ Gre za povzetek dela definicije novodobnih idej, ki jo, kot najprikladnejšo kratko definicijo, ponuja eden vodilnih raziskovalcev novodobnosti, Paul Heelas. Ta definicija sicer poleg navedenih treh predpostavk vsebuje še holistično predpostavko, ki pa je v tem tekstu obravnavana posebej.

⁹ Fritjof Capra, doktor fizike in sistemski teoretik, velja za enega nosilnih avtorjev novodobne paradigme.

Vera v prihajajočo bistveno bolj harmonično in srečno človeško skupnost pa ni nujno vezana le na tezo o vodnarjevi dobi. Popularnost te teze je sicer mnoge spodbudila, da novodobno duhovnost poimenujejo kar '*Vodnarjeva doba*', vendar to vsebinsko ni točno. Pomembno izhodišče novodobnih vizij nove družbe je na primer tudi ideja evolucije. V tem smislu nekateri novodobniki menijo, da je človeštvo doseglo razvojno točko, v kateri je preskok zavesti na višjo raven preprosto nujno in logično evolucijsko dejstvo. Peter Russell¹⁰ dokazuje, da se je z nastankom *Homo sapiens sapiens* in pojavom orodja pred 50.000 leti na našem planetu odprlo neke vrste 'okno v čas' (šlo naj bi za splošno evolucijsko pravilo, ki naj bi bilo povezano s pojavom samozavedanja¹¹). Vprašanje s katerim smo soočeni je, ali nam bo uspelo "*doseči polno prebujenje duha, preden bi lahko stranski učinki zgrešene ustvarjalnosti zaloputnili okno... Preživljamo poslednje trenutke 50.000-letnega drvenja od pojava zavesti do popolne razsvetljenosti.*" (Russell, 1993: 240).

Kot tretji vir novodobnih mileniarističnih vizij lahko razumemo pretežno mitološko obarvane predstave. V novodobni literaturi je na primer razširjena teza, da se je zaradi vseh nesreč, ki preplavljajo naš planet, vključila t.i. *Bela bratovščina* duhovnih mojstrov, ki da (v nematerialni obliki) prebivajo nekje na Himalaji. Razširjen je tudi mit o ponovnem prihodu – odrešenika Jezusa Kristusa – ki se pojavlja v mnogih različicah in časovnih formulacijah. Benjamin Creme na primer trdi, da je Kristus leta 1978 prišel na zemljo in se naselil v pakistanski četrti Londona. Čeprav se kljub Cremovim napovedim 'Kristus Maitreya' leta 1982 ni javno pojavil in predstavil, mnogi še danes napeto pričakujejo začetek njegovega javnega delovanja. "*Na dan slavnostne razglasitve, ki bo sledil mednarodni tiskovni konferenci, se Maitreya namerava razodeti človeštvu kot svetovni Učitelj.*" pravi Benjamin Creme. (Škoberne, 1996: 96).

D. Izkustveno-sinkretična idejna sestavina

Že iz mistične idejne sestavine novodobnosti izhaja tudi specifičen odnos novodobnikov do samega (religioznega, končnega) spoznanja. V tem smislu novodobno duhovnost označuje izrazita usmerjenost na individualno izkušnjo. Novodobno mišljenje zavrača idejo, da bi pot do '*Resnice*' lahko vodila skozi razum in vero. Namesto tega se kot najvišja veljavna avtoriteta, ki presega vse oblike objektivno interpretiranega verovanja, poudarja osebna izkušnja in neposredno spoznanje (gnosis). Avtorji raziskave novodobnih idej na Nizozemskem (1998) so po opravljenih 32 globinskih intervjujih z novodobniki zaključili: "*Novodobniki, ki smo jih proučevali... nočejo, da se jim govori v kaj naj verjamejo, niti nočejo nobenih verovanj vsiljevati drugim. Hočejo slediti svojim lastnim duhovnim vzorcem.*" (Houtman et al. 2001, <http://www.censur.org/2001/london2001/houtman.html>).

¹⁰ Peter Russell se ukvarja predvsem s eksperimentalno psihologijo ter njenimi obeti za sedanjí trenutek v razvoju človeške civilizacije. Ob Fritjofu Capri in Marilyn Ferguson, ga lahko štejemo za enega pomembnejših teoretikov novodobnega mišljenja.

¹¹ Russell meni, da se vsaka inteligentna življenjska oblika, ki se pojavi v vesolju (ljudje na planetu zemlja so najverjetneje le primer ene izmed takšnih oblik) in ki uporablja orodje prej ali slej sooči z neke vrste 'evolucijskim preizkusom'. Gre za vprašanje, ki se pojavi, ko je vrsta sposobna uničiti svoje temeljno bivalno okolje – planet. Vprašanje je, ali bo notranja evolucija vrste uspela stopiti v korak s hitrim materialnim razvojem. Vrsta mora razviti modrost in mehanizme samoobvladovanja, v kolikor hoče preskočiti na naslednjo evolucijsko raven. Russel govori o 'oknu v čas', ki se pri vsaki inteligentni vrsti odpre s pojavom samozavedanja. S tem vrsta vstopi v pospešeno evolucijo, ki pa s sabo nosi tudi velike rizike – povezane predvsem z nevarnostjo prevelike samoosredičenosti vrste.

S to usmeritvijo je tesno povezana tako imenovana perenialistična¹² predpostavka o vseprisotnosti duhovne resnice. Ker je vse religije in druge spoznavne tvorbe ustvaril človek na osnovi svojih (duhovnih) izkustev, ki pa izhajajo iz iste temeljne stvarnosti, je z novodobnega vidika logično, da se v vsaki izmed njih nahaja zrno resnice. Vendar pa naj bi bila doslej ta večna duhovna resnica v institucionaliziranih religioznih konceptih vedno popačena in zlorabljena: *"Nauki, katerih prvotni namen je bil osvoboditi nas vezi, so se spremenili v verske sisteme – in tako v nove vezi. V večini primerov je religija postala del družbene hipnoze, ne prebujenje iz nje."* (Russell, 1993: 195).

E. Kontrakulturna idejna sestavina

Neposredne vzroke za pojav novodobnega mišljenja, nekateri vidijo v množičnem nezadovoljstvu in razočaranju nad prevladujočim stanjem povojne zahodne kulture. Z novodobnega vidika naj bi predvsem enostranskost razumskega pristopa k stvarnosti našo civilizacijo privedla do kritične točke, do slepe ulice v razvoju. Zadnje stoletje je preplavljeno z vojnimi spopadi, naraščajo pa tudi druge oblike nasilja. Peter Russell ugotavlja, da so vsakoletni izdatki za vojaško-industrijski kompleks desetkrat večji od tistih, ki bi bili potrebni za ekološko revitalizacijo planeta v naslednjih desetih letih. Še bolj zgovoren je podatek, da povprečen meščan dvajsetega stoletja porabi nekaj stokrat več energije, kot jo je porabil kmet pred tisoč leti. (Russell, 1993: 56). Novodobniki so kritični tudi do drugih področij družbenega življenja. Marilyn Ferguson¹³ v tem smislu ugotavlja, da gre: *"...sodobna znanost prek meja človečnosti, hkrati pa ne ponudi nobenih resnično odrešujočih odkritij. Medicina kot da od penicilina dalje ni izumila ničesar, njene metode pa postajajo vse bolj neosebne in nečloveške"* (Ferguson, 1982: 32). Odpovedala je seveda tudi institucionalna religija, ki je v veliki izgubila sposobnost osmišljenja življenja za sodobnega človeka in podobno.

Razlogi za takšno stanje naj bi bili v zastarelosti prevladujoče paradigme, oz. v potrebi po njeni zamenjavi. Fritjof Capra problematiko sodobne zahodne družbe strne takole: *"Naša družba je dosledno dajala prednost yangu pred yinom – racionalni vednosti pred religijo, tekmovanju pred sodelovanjem, izkoriščanju naravnih virov pred njihovim ohranjanjem in tako naprej. Ta poudarek, podkrepjen s patriarhalnim sistemom in dalje spodbujen s čutno zaznavno kulturo v preteklih treh stoletjih, je pripeljal do globokega kulturnega neravnovesja, ki predstavlja korenine naše sedanje krize – neravnovesje v našem razmišljanju in čustvih, naših vrednotah in stališčih in naših družbenih in političnih strukturah."* (Capra, 1986: 39).

Čeprav je takšen, kritičen odnos do sodobne zahodne družbe v novodobni paradigmi močno prisoten, je potrebno poudariti, da: *Prvič*, družbeno kritični pogled ni značilen samo za novodobno duhovnost, najdemo ga tudi v drugih, od novodobne duhovnosti povsem neodvisnih konceptualnih okvirih. In *drugič*, kritičen odnos do prevladujočih družbenih vzorcev ni značilen niti za vse novodobne skupine. Heelas npr. razen 'kontrakulturne veje' novodobne duhovnosti, identificira tudi vejo 'duhovnih puristov', ki se ne menijo dosti za to, kaj se dogaja v družbi,¹⁴ ter 'vejo blagostanja', ki se

¹² Lat.: Perennis: trajen, večni, neprestan. Heelas perenializem razume kot idejo, da znotraj raznolikosti religijskih in duhovnih tradicij obstaja skupno 'duhovno jedro', ki je pomembnejše od javno razglašanih idejnih sestavin posameznih tradicij. (Heelas 1995: 27-28).

¹³ Marilyn Ferguson je avtorica slovite knjige *Vodnarjeva zarota*, ki jo mnogi štejejo kot neke vrste 'Novodobni manifest'.

¹⁴ Gre za prepričanje, da je vsak posameznik predvsem sam zase odgovoren za realiziranje notranjega prebujenja. Usmerjanje na družbene probleme je videno zgolj kot prenašanje odgovornosti in pre-

izraža v prepričanju, da si ideja duhovne samo-aktualizacije in obstoječi družbeni sistem nista v nasprotju, temveč se dopolnjujeta. Duhovnost posameznika in družbeni uspeh v obstoječih družbenih okvirih sta v tem smislu torej videna kot povsem združljiva in harmonična življenjska koncepta. (Heelas, 1995: 30-32).

3. DEFINIRANJE IN POTRDIČEV MERILNEGA INSTRUMENTA

3.1. Splošni podatki o empiričnem raziskovanju

Empirično raziskovanje novodobnih idej je bilo vključeno v širšo sociološko raziskavo, ki jo je spomladi leta 2002 izvedel Oddelek za sociologijo na Pedagoški fakulteti v Mariboru. V raziskavo je bilo vključenih skupaj 1.083 rednih študentk in študentov Univerze v Mariboru, vpisanih v prvi, drugi, tretji ali četrti letnik študija. Raziskava je temeljila na anketiranju reprezentativnega kvotnega vzorca, razčlenjenega glede na fakulteto študija, spol in starost respondentov. Anketiranje je bilo izvedeno s samostojnim izpolnjevanjem v skupinah do 25 respondentov ob prisotnosti anketarja.

Za namene raziskave prisotnosti novodobnih idej v obravnavani populaciji smo v vprašalnik med drugimi vključili petnajst trditev, ki se nanašajo na religiozne predstave posameznika. Za vsako trditev je respondent na lestvici od 1 (*'Sploh se ne strinjam'*) do 5 (*'Popolnoma se strinjam'*) lahko izrazil svoje strinjanje oziroma ne-strinjanje. Jedro predstavljene analize je pet trditev, ki se neposredno nanašajo na obravnavanih pet osnovnih idejnih sestavin novodobne duhovnosti. Zastavili smo jih takole:

Mistična idejna sestavina:

"Vsak človek ima neko notranje duhovno jedro, ki ga je mogoče prebuditi, ter tako doseči razsvetljenje."

Holistična idejna sestavina:

"Vse stvarstvo, vključno s človekom preveva neka enotna duhovna energija."

Mileniaristična idejna sestavina:

"Pred nami je čas duhovnega prebujenja in hitrega razvoja človeške zavesti."

Izkustveno-sinkretična idejna sestavina:

"Človek pravo resnico nosi v sebi, različne religije pa mu lahko le pomagajo, da jo najde."

Kontrakulturna idejni sestavina:

"Živimo v družbi ptošništva in koristoljubja, ki ogroža človeka in cel planet."

3.2. Testiranje instrumenta s pomočjo faktorjske analize

Kot osnovno orodje za ugotavljanje veljavnosti zastavljenega merilnega instrumenta novodobnih idej, nam bo služila faktorjska analiza,¹⁵ ki nam bo pomagala ugotoviti, kako se posamezne religiozno obarvane trditve, vključene v našem vprašalniku, povezujejo med seboj.

Preden se posvetimo vsebinskim povezavam, pogledimo najprej strukturo izločenih (ekstrahiranih) komponent glede na obseg razložene skupne variance. Ta kaže, da so se

usmerjanje pozornosti od problema, ki je zasidran v posamezniku samem. Heelas piše, da duhovni puristi "zavračajo vse, kar ima opraviti s tem svetom" (Heelas, 1995: 30).

¹⁵ Uporabil sem metodo glavnih komponent (Principal Components Analysis), ki je v sociološki praksi najpogostejše uporabljena, čeprav ji nekateri (upravičeno) oporekajo status faktorjske analize v ožjem smislu. (npr. Bryman in Cramer, 1999: 273-281). Kot metodo rotacije faktorjev sem izbral prav tako najbolj razširjeno, t.i. Varimax metodo.

po klasičnem Kaiserjevem kriteriju med vključenimi petnajstimi spremenljivkami, izločile tri komponente z lastno (*eigen*) vrednostjo nad 1,00. Prva, najmočnejša med njimi razloži blizu 38% celotne skupne variance, druga blizu 13% in tretja dobrih 10% skupne variance. Podrobnejša vsebinska analiza teh komponent je utemeljena na matriki rotiranih komponent (angl: *Rotated Component Matrix*), končnem rezultatu analize glavnih komponent z Varimax rotacijo (Tabela 2).

Komponenta	Eigen-vrednost	% razložene skupne variance	Kumulativni delež
1	5,630	37,535	37,535
2	1,937	12,915	50,449
3	1,573	10,489	60,938

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tabela 1: Ekstrahirane komponente in njihove vrednosti obrazložene skupne variance.

Trditev	Komponenta		
	Katolištvo	Okultizem	Novodobnost
Jezus je edinorojeni Božji sin.	,868		,231
Bog se nam razodeva v Sveti trojici: Oče, Sin in Sveti duh.	,856		,237
Ljudje bodo s telesom in dušo od mrtvih vstali.	,778	,190	,158
Pekel resnično obstaja.	,759	,322	
Nebesa resnično obstajajo.	,836	,263	,154
Obstajajo ljudje, ki lahko stopijo v stik z umrlimi.	,159	,648	,278
Čarovnice resnično obstajajo.	,191	,694	-,125
S pomočjo magičnih urokov je mogoče drugim ljudem prizadejati zlo.	,201	,784	,127
Na človekovo usodo vpliva položaj nebesnih teles.		,712	,246
Po smrti posameznika se njegova duša preseli v neko drugo telo.		,699	,259
Vsak človek ima notranje duhovno jedro, ki ga je mogoče prebuditi in doseči razsvetljenje.	,200	,189	,757
Vse stvarstvo, vključno s človekom preveva neka enotna duhovna energija.	,186	,163	,789
Pred nami je čas duhovnega prebujenja in hitrega razvoja človeške zavesti.	,166		,607
Človek pravo resnico nosi v sebi, različne religije pa mu le pomagajo, da jo najde.	,318	,129	,579
Živimo v družbi potrošništva in koristoljubja, ki ogroža posameznika in cel planet.		,109	,581

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Tabela 2: Matrika rotiranih komponent za petnajst religiozno obarvanih trditev.

V tabeli 2 so prikazana nasičena posameznih spremenljivk (trditve) z vsako izmed treh ekstrahiranih komponent.¹⁶ Iz predstavljenih podatkov je že na prvi pogled razvidno, da posameznih komponent ni bilo težko prepoznati in poimenovati. Prvi, najmočnejši komponenti, očitno najbolj ustreza naziv *Katolištvo*.¹⁷ Gre namreč za prepoznavno skupino respondentov, ki (vsaj pretežno) verjamejo v pet katoliško obarvanih trditve, in sicer, da je Jezus edinorojeni božji sin (,868), da se nam bog razodeva v sveti trojici (,856), da bodo ljudje z dušo in telesom vstali od mrtvih (,778), ter da resnično obstajajo nebesa (,836) oziroma pekel (,759).

Drugo skupino religioznih, bi glede na naše trditve lahko označili za nagnjene k okultnemu.¹⁸ Gre za posameznike, ki v večji meri verjamejo v spiritizem (stik z umrlimi) (,648), obstoj čarovnic (,694), delovanje magičnih urokov (,784), astrologijo (,712) in reinkarnacijo (,699).

Za nas pa je seveda najbolj pomembno, da se vseh pet trditve, ki smo jih zastavili kot reprezentativne za novodobno duhovnost, resnično intenzivno povezuje z eno samo komponento.¹⁹ Najtesneje sta s to (tretjo) komponento povezani trditvi, ki sodita v holistično (,789) in mistično (,757) idejno sestavino novodobnosti, sledijo pa jima trditve iz milenaristične (,607), kontrakturne (,581) in izkustveno-sinkretične (,579) idejne sestavine. **Prva ugotovitev faktorске analize torej kaže na ustreznost zastavljenega instrumenta za merjenje novodobnih idej.** Pet trditve očitno resnično odseva relativno samostojno religiozno obarvano idejno celoto, ki funkcionira v predstavah posameznikov.

Posebej je v tem smislu pomembno, da se novodobne ideje v predstavah posameznikov očitno jasno ločijo od okultnih predstav, ki jih mnogi raziskovalci (kot kaže zmotno) uporabljajo kot reprezentativne za novodobno duhovnost. **Druga ugotovitev je torej spoznanje, da spiritizem, vera v reinkarnacijo, vera v astrologijo, uroke in podobno, niso idejne sestavine novodobne duhovnosti.** Gre za okultne idejne sestavine, ki jih evropska civilizacija pozna že stoletja, in ki so v različnih obdobjih, v predstavah ljudi pač bolj ali manj prisotne.

3.3. Primer uporabe merilnega instrumenta

Načinov uporabe petih novodobno obarvanih trditve kot merilnega instrumenta za razširjenost novodobnih idej, je seveda več. Na tem mestu želim predstaviti zgolj tistega, ki je najenostavnejši, hkrati pa tudi dovolj poveden. Ugotovitve faktorске analize bomo kvantificirali s pomočjo sumacijske lestvice Likertovega tipa, in sicer tako, da bomo povprečne vrednosti odgovorov (1-5) pri vseh petih trditvah oblikovali v tri skupine, kot sledi:

- 1,00-3,00: nenaklonjeni novodobnosti
- 3,01-4,00: naklonjeni novodobni duhovnosti
- 4,01-5,00: zelo naklonjeni novodobni duhovnosti

Glede na to, da smo podobno raziskavo, z istimi novodobnimi trditvami na vzorcu rednih študentov Univerze v Mariboru izvedli tudi v letu 2001, lahko po istem postopku obdelamo tudi podatke za to leto, ter tako pridemo do primerjave razširjenosti novodobnih idej v (čeprav kratkem) časovnem intervalu.

¹⁶ Zaradi večje preglednosti, vrednosti pod 0,100 niso izpisane.

¹⁷ Cronbachov koeficient interne konsistentnosti v skupini *Katolištvo* znaša 0,9084.

¹⁸ Cronbachov koeficient interne konsistentnosti v skupini *Okultizem* znaša 0,7913.

¹⁹ Cronbachov koeficient interne konsistentnosti v skupini *Novodobnost* znaša 0,7424.

<i>Odnos do novodobnosti</i>	2001	2002
Nenaklonjen	25,4	33,5
Naklonjen	60,8	57,8
Zelo naklonjen	13,8	8,7
SKUPAJ	100	100

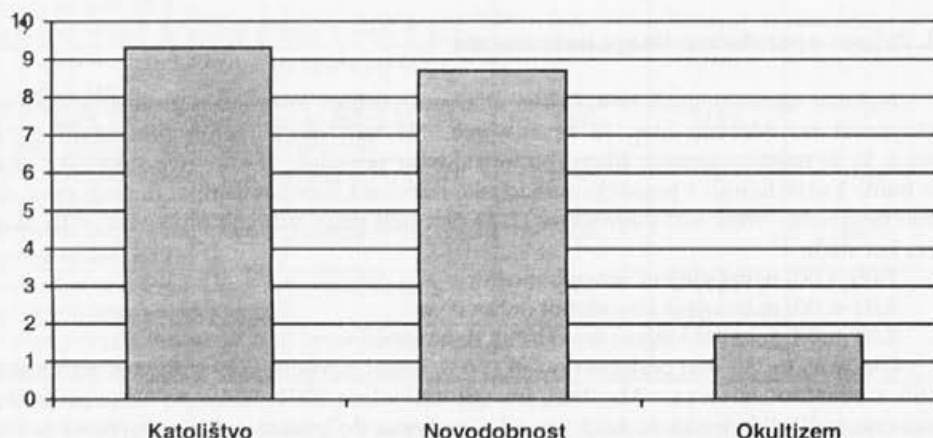
Tabela 3: Relativni deleži študentov UM glede na odnos do novodobnih idej v letih 2001 in 2002.

Iz tabele 3 naposled ugotovimo, da se na mariborski univerzi, število študentov, katerih religijske predstave bi lahko označili kot novodobne, giblje okoli ene desetine, s tem, da je bilo takšnih študentov v letu 2001 občutno več (13,8%) v primerjavi z letom 2002 (8,7%).

Če po identičnem postopku obdelamo še preostala obravnavana religijska vzorca (katoliški in okultni), tako pridemo do nekoliko bolj celovite slike religioznih predstav mariborskih študentov:

<i>Odnos do religijskega koncepta</i>	Katolištvo	Okultizem	Novodobnost
Nenaklonjen	67,8	82,3	33,5
Naklonjen	23,0	16,0	57,8
Zelo naklonjen	9,3	1,7	8,7
SKUPAJ	100	100	100

Tabela 4: Relativni deleži študentov UM glede na odnos do treh religijskih konceptov (2002²⁰).

Graf 1: Relativni deleži zelo naklonjenih študentov UM do treh religijskih konceptov (2002).

²⁰ Podatki ne upoštevajo medsebojnega prepletanja religijskih vzorcev, ker to presega namen predstavljenega teksta.

Rezultati naše analize (Graf 1, Tabela 4) kažejo, da je na idejni ravni med mariborskimi študenti najbolj razširjen katoliški vzorec, vendar pa mu tesno ob boku stojijo novodobne religijske predstave. Okultizem se kaže kot marginalni, morda neke vrste 'dopolnilni' religijski vzorec.

Jasno seveda je, da dobljeni podatki kličejo po ustrezni interpretaciji in teoretični umestitvi, vendar tovrstna razglabljanja presegajo namen tega teksta. V njem sem želel predstaviti, ali vsaj nakazati, zgolj metodološke prijeme, s katerimi bi se raziskovalec lahko uspešno soočal s pluralnimi, individualiziranimi in včasih tudi konfuznimi religijskimi predstavami sedanjosti.

4. ZAKLJUČEK

Predstavljena analiza je pokazala, da petdimenzionalni instrument merjenja novodobnih idej resnično funkcionira ter se tako kaže kot uporabno raziskovalno orodje na področju sociologije religije. Posebej je uporaben, če ga kombiniramo s podobnim pristopom k drugim religioznim konceptom, ki obstajajo v nekem socialnem okolju. Na ta način je mogoče ustvariti relativno zanesljivo in celovito sliko individualnih religioznih predstav obravnavane populacije, kar se v razmerah individualizirane in pluralne religioznosti, zdi še posebej pomembno. Seveda pa bo instrument pravo veljavo dobil šele, ko (oziroma če) bo omogočal primerjave različnih družbenih okolij ter različnih časovnih obdobj.

LITERATURA:

- Barnouw, Victor: "CULTURE AND PERSONALITY", Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1985.
- Bryman, Alan in Cramer, Duncan: "QUANTITATIVE DATA ANALYSIS WITH SPSS RELEASE 8 FOR WINDOWS", Routledge, London, 1999.
- Capra, Fritjof: "VRIJEME PREOKRETA", Globus, Zagreb, 1986.
- Capra, Fritjof: "TAO FIZIKE", Opus, Beograd, 1989.
- Capra, Fritjof: "ČAS ZASUKA", v: Happy New Age, Časopis za kritiko znanosti: 41-49, Ljubljana, maj 1992.
- Črnič, Aleš: "AZIJSKE RELIGIJOZNO-FILOZOFŠKE IDEJE V SODOBNIH ZAHODNIH DRUŽBAH", Magistrsko delo, FDV, Ljubljana, 1999.
- Ferguson, Marilyn: "VODNARJEVA ZAROTA", Ad-hocracy, Ljubljana, 1995.
- Ferguson, Marilyn: "VODNARJEVA ZAROTA", v: Happy New Age, Časopis za kritiko znanosti: 6-12, Ljubljana, maj 1992.
- Flere, Sergej: "SOCIOLOŠKA METODOLOGIJA", Pedagoška fakulteta v Mariboru, 2000.
- Flere, Sergej in Kerševan, Marko: "RELIGIJA IN SODOBNA DRUŽBA", Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1995.
- Goljevšek, Alenka: "NEW AGE IN KRŠČANSTVO", Ognjišče, Koper, 1992.
- Hannigan, John: "NEW SOCIAL MOVEMENT THEORY AND THE SOCIOLOGY OF RELIGION", v: Swatos, William: A future for religion?, Sage Publications, London, 1993.
- Heelas, Paul: "THE NEW AGE MOVEMENT", Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 1996.
- Heelas, Paul: "RELIGION, MODERNITY AND POSTMODERNITY", Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 1998.
- Hervieu-Léger, Danièle: "INDIVIDUALISM AND THE VALIDATION OF FAITH", v: Fenn, K. Richard: The Blackwell companion to Sociology of Religion, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2001.
- Luckmann, Thomas: "NEVIDNA RELIGIJA", Krtina, Ljubljana, 1997.
- Melton, Gordon: "MODERN ALTERNATIVE RELIGIONS IN THE WEST", v: Hinnels J.R.: A Handbook of Living Religions, Penguin Books, London.
- Musek, Janek: "DUHOVNI JAZ V PSIHOLOGIJI", v reviji SKALERAS, št. 3, Ljubljana, 1993.

- Potrata, Barbara: "VERske IDEJE, VERske PRAKSE: SLOVENSKI NOVODOBNIKI IN NJIHOVE PRAKSE", v: Teorija in praksa, Družboslovna revija, Let. XXXVIII št. 6, Ljubljana, december 2001.
- Ravnjak Vili: "SPOZNAVANJE VIŠJEGA JAZA", Katedra, Maribor, 1993.
- Ravnjak, Vili: "O POTEH SAMOSPOZNAVANJA", Vili Ravnjak, Samozaložba, Maribor, 1999.
- Russel, Peter: "SEDAJ (KONEC ČASA IN ZAČETEK SEDANJOSTI)", Alpha Center, Ljubljana, 1993.
- Salman, Harrie: "KULTURA NEW AGEA", v: Happy New Age, Časopis za kritiko znanosti: 12-19, Ljubljana, maj 1992.
- Smrke, Marjan: "SVETOVNE RELIGIJE", Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2000.
- Swatos, William: "A FUTURE FOR RELIGION?", Sage Publications, London, 1993.
- Škafar, Vinko: "VERSTVA, SEKTE IN NOVODOBSKA GIBANJA", Mohorjeva družba, Celje, 1998.
- Škoberne, Barbara: "PRIHAJA ČAS ČUDEŽEV", VEP-Jankovič & co., Ljubljana, 1996.
- Toš, Niko in drugi: "PODOBE O CERKVI IN RELIGIJI", FDV, Ljubljana, 1999.
- Valkovič, Marijan: "VJERA I MORAL U HRVATSKOJ", Bogoslovska smotra, Br. 4, Zagreb, 1998.
- Wuthnow, Robert: "SPIRITUALITY AND SPIRITUAL PRACTICE", v: Fenn, K. Richard: The Blackwell companion to Sociology of Religion, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2001.